

УДК 327(71)

DOI 10.30970/vir.2019.47.0.10991

ЧВЕРТЬ СТОРІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В ОЦІНКАХ ПОЛЬСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Tadeusz A. Olszański, *Ćwierćwiecze niepodległej Ukrainy. Wymiary transformacji, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia 2017, ss. 148.*

Майже тридцять років на світовій карті існує незалежна держава Україна, яка після розпаду Радянського Союзу нарешті отримала шанс самостійно розвиватися і будувати власну державу. Україну очікувала довга трансформація, котра не закінчилася і дотепер. На її перебіг і результати впливають як внутрішня ситуація в країні (корупція, олігархізація, політична боротьба), так і зовнішнє оточення. Постійне втручання Росії, котра не втрачає надії на повернення всіх колишніх радянських республік до її сфери впливу, є однією з найбільших перешкод для становлення України як демократичної, європейської країни. Зрештою, пройшло вже достатньо часу, щоб підвести певні проміжні підсумки процесів і змін, які розпочалися після 1991 року. Зважаючи на події, які відбулись останніми роками (Революція Гідності, анексія Криму, війна на Донбасі), ситуація сучасної України стала доволі популярною темою досліджень закордонних, зокрема польських науковців. Одне з найцікавіших досліджень польською мовою «Чверть століття незалежної України. Виміри трансформації» належить Тадеушові А. Ольшанському, відомому досліднику сучасної історії України¹.

Праця складається з тез, вступу, десяти розділів, підсумку і календаря з найважливішими датами в історії України від 1986 до 2016 року. Тези є важливою частиною роботи, оскільки порядкують аналітичні матеріали і представляють цілісний образ описуваних подій. Автор ставить собі завдання представити головні процеси побудови української незалежності – від економіки до ідентичності українців. Тадеуш А. Ольшанський також наголошує, що праця має характер аналітично-історичний, адже автор не передає хронологічний ланцюг подій, а подає інформацію тематичними блоками. Завдяки такій формі аналізу ця книга є доступною для широкого кола читачів, котрі хотіли б мати уявлення про сучасні події в Україні без занурення в складні внутрішні політичні процеси.

У першому розділі «Прелімінарії незалежності» автор насамперед зосереджується на історичних подіях, які сприяли розпаду СРСР: перебудова і гласність Горбачова, чорнобильська катастрофа, війна в Афганістані, а також

¹ Інші праці автора: Т. А. Olszański, *Historia Ukrainy XX w.*, Warszawa 1994; Т. А. Olszański, *Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci*, Kraków 2003.

показує ставлення української влади і суспільства до цих змін. Ольшанський наголошує, що українська влада та інституції абсолютно не були готові до незалежності. Вище керівництво в США виступало також проти надання суверенітету радянським республікам через страх дестабілізації і появи етнічних конфліктів у регіоні. Суспільство, передусім молоде покоління, зі свого боку, прагнуло змін, хоча не могло відповісти на питання, як і хто їх упроваджуватиме.

У другому розділі «Від радянської республіки до електоральної демократії» проаналізовано процес створення «ядра держави» – політичного устрою, а також представлені суперечки, пов'язані з його варіантами. У цьому розділі автор відходить від хронологічного опису подій. Тадеуш А. Ольшанський наголошує, що українська тогочасна влада не мала політичної волі до розірвання зв'язків з радянською державою, а лише хотіла пристосувати радянське законодавство до нової незалежної держави. Відбувалося це через модифікацію правових актів СРСР. Для кращого розуміння радянського режиму автор звертає увагу на основні його характеристики. І хоча Україна прийняла правило верховенства права, політичні діячі продовжували і продовжують використовувати скоріше правило «політичної доцільності» (с. 27), чого добрим прикладом є постійні зміни Конституції та устрою держави. Українська демократія, вважає автор, має характер «олігархічно-бюрократичний» (с. 28), а політичні партії завжди представляють інтереси великого бізнесу. Характеризуючи українську партійну систему, Т. А. Ольшанський зазначає, що у ній не представлені партії консервативні, ліберальні, соціал-демократичні чи християнсько-демократичні, проте є сильна партія націоналістична (не подаючи при цьому назви партії, с. 28), що може спровокувати чимало запитань в українського читача. Отож націоналістичні партії в Україні слабо зорганізовані і майже не мають представників у парламенті. Варто також звернути увагу на технічну помилку автора – Т. А. Ольшанський, подаючи українську назву поняття «владна вертикаль», записав його як «владная вертикаль» (ukr. «władnaja wiertikal», с. 23), що може бути комбінацією українського поняття і його російського перекладу (властная вертикаль).

Третій розділ «Економіка: від і до системи» – один з найбільших розділів у книзі. Автор намагається показати вплив економічної трансформації на розвиток країни і на політику. Хаос, нестача базових економічних знань у політиків і керівників великих підприємств², а також відсутність програми реформ на початку незалежності спричинили значне погіршення життя людей. Саме цей період, на думку автора, вплинув на майбутнє України і зумовив акумуляцію капіталу в руках декількох людей. Тадеуш А. Ольшанський слушно наголошує, що відсутність зацікавлення у співпраці з Україною західних країн спричинила ситуацію, за якої Росія стала найголовнішим економічним партнером України, що й мало свої наслідки в майбутньому. Автор звертає увагу на таку галузь

² На цю тему див.: А. Aslund, *Jak budowano kapitalizm. Transformacja Europy Środkowej i Wschodniej, Rosji i Azji Środkowej*, Warszawa 2010, tłumaczenie – M. Rusiński.

економіки, як сільське господарство, яке могло б стати важливою галуззю української економіки, зважаючи на сприятливу кон'юнктуру на світових ринках останніми роками. Автор, однак, зазначає жахливий стан сільської інфраструктури, як і те, що великі агрохолдинги, прагнучи збільшити експорт, погіршують стан українських ґрунтів.

У четвертому розділі «Будова народу» автор зосереджується на важливому питанні для України – українському суспільстві та його підтримці незалежності і змін після 1991 року. Важливим аспектом, який допомагає зрозуміти, як протягом років будувалась народна свідомість, є аналіз політики щодо інших народів Російської Імперії, передусім Радянського Союзу. Бажання створити нову людину – *homo sovieticus* – безумовно залишило свій слід на українській свідомості. Автор вважає, що надання громадянства всім, хто проживав 1991 року на території України, дало змогу молодій державі уникнути етнічних конфліктів і «сприяло формуванню політичного народу, зосередженого навколо держави, її символів і інститутів, а не навколо мови і культури» (с. 56). Таку діяльність автор сприймає позитивно, проте можна зазначити, що нестача належної історичної політики, яка б мала на меті об'єднання, спричинила, між іншим, проблеми з російською та угорською меншинами.

У п'ятому розділі «Шевченко проти Леніна: нова символічна політика» автор рецензованої монографії описує значення символів української державності – гімну, герба, прапора, важливих постатей. Автор аналізує діяльність президентів у цій сфері. Зазначає також факт, що в українців немає єдності у поглядах на символи та історію, проте Революція Гідності значно вплинула на консолідацію суспільства. Автор звертає увагу також на політику декомунізації, проте цьому питанню присвячує незначну увагу в дослідженні³.

У шостому і сьомому розділах автор аналізує українське суспільство в контексті економічних проблем. Нерівномірний розподіл доходів, бідність, патерналізм, корупція – усі ці явища є перешкодами для України і, на думку Т. А. Ольшанського, мають своє коріння в СРСР. Головною суспільною зміною в Україні, яка реально може вплинути на покращення ситуації, є зміна поколінь і поява молодих людей, які народилися в незалежній Україні. З іншого боку, катастрофічна демографічна ситуація, пов'язана з війною і низьким рівнем життя – головна проблема України.

Звичайно, процес української трансформації був би неповний без згадки про трагічні події та зміни, котрі почалися під кінець 2013 року, як і відносини з Російською Федерацією. Остання частина монографії присвячена саме цим темам. Особливу увагу потрібно звернути на розділ дев'ятий «Одна, але також багато Україн», у якому Тадеуш А. Ольшанський порушує істотну проблему регіональних поділів, послуговуючись при цьому новітньою історією. Автор звертає увагу, що такий дуалістичний поділ на «дві України» (україномовна,

³ Тадеуш А. Ольшанський аналізує історичну політику і декомунізацію як її складову частину в публікації *Wielka dekomunizacja. Ukraińska polityka historyczna czasu wojny*, Punkt widzenia nr 65, 13 września 2017, OSW, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2017-09-13/wielka-dekomunizacja> (dostęp: 05.03.2019).

націоналістична – російськомовна, пострадянська) виник під кінець радянського панування. Слушна думка автора, що російська пропаганда не має рації, коли заявляє, що в Україні є «новоросійська свідомість» від Харкова до Одеси. Навпаки, з початком війни на Донбасі українці мають більше спільних поглядів на власну державу, її символи та історію.

Підсумовуючи все вищесказане, варто наголосити, що Тадеуш А. Ольшанський зумів у доволі лапідарній монографії накреслити основні зміни в незалежній Україні, вказав причини трансформації, натомість меншою мірою звернув увагу на її перебіг. Однак, зосереджується автор здебільшого на сфері економічно-суспільній, а не політичній. Через короткі екскурси в радянське минуле України автор дає змогу читачеві простежити за тим, з яким багажем розпочинала свою дорогу до змін Українська держава, з якими перешкодами зіштовхнулася та які чинники були для країни сприятливими. Варто відзначити багату бібліографію, насамперед українською мовою. Автор використовує не лише монографії і наукові публікації, а також публіцистичні матеріали і статистику. Тадеуш А. Ольшанський накреслює основну лінію змін у державі, заохочуючи читачів до власного, глибшого аналізу. Праця Тадеуша А. Ольшанського, безперечно, є актуальним джерелом інформації для всіх, хто цікавиться сучасною Україною. Публікація займає важливе місце в дискусії про зміни в незалежній Україні.

Ольга Тарнавська,

*Інститут міжнародних студій
Вроцлавського університету
e-mail: 284039@uwr.edu.pl*